

**PROF. DR. KERİME ÜSTÜNOVA
ARMAĞANI**

EDİTÖRLER

Dr. Öğr. Üyesi Hasene AYDIN

Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI

PROF. DR. KERİME ÜSTÜNOVA ARMAĞANI

Editör Dr. Öğr. Üyesi Hasene AYDIN ORCID (0000-0002-8478-744X)	Editör Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI ORCID (0000-0001-8527-3283)
---	---

ISBN	978-625-8324-07-5
E-ISBN	978-625-8324-08-2
1. Baskı	Haziran 2022

Bu eserin; yayın, satış ve kopyalama hakları EFE AKADEMİ'ye aittir.

KÜTÜPHANE KARTI

Prof. Dr. Kerime Üstünova Armağanı

AYDIN, Hasene - KARAHANCI, İbrahim

1. Basım, 884 s., 160 x 235 mm. Kaynakça var, Dizin yok.

Anahtar Kelimeler:

1. Sosyal Bilimler 2. Türk Dili 3. Dil Bilgisi 4. Edebiyat 5. Söz Dizimi

Dizgi	İsa Burak GÜNGÖR (burakgungor@efeakademi.com)
Kapak Tasarım	Duygu DÜNDAR (dundar.duygu@gmail.com)
Sertifika No	49168
Matbaa Sertifika No	49168
Efe Akademik Yayıncılık	Cağaloğlu Yokuşu Cemal Nadir Sokak Büyük Milas Han No: 24/125 Fatih/ İSTANBUL 0212 520 52 00 www.efeakademi.com
Efe Akademik Yayıncılık	Cağaloğlu Yokuşu Cemal Nadir Sokak
Matbaa Adres:	Büyük Milas Han No: 24/125 Fatih/ İSTANBUL 0212 520 52 00 www.efeakademi.com

Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde Askerî Rütbe, Unvan ve Birlik Adları	269
<i>Erdal AYDIN</i>	
-{(y)IcAK⁴(Az)} Ulaş Biçimbirimi: Yunus Emre Divanı Örneği	311
<i>Erdoğan BOZ</i>	
Dilde İşlevsizleşme ve Türkçe'deki Örnekleri	323
<i>Erkan HİRİK</i>	
Ludwig Wittgenstein ve Efrasiyap Gemalmaz'ın Dile Bakışları	343
<i>Eyüp AKMAN</i>	
Türkiye Türkçesinde Benzetme Kuran Fiil Yapıları	349
<i>Fatma Sibel BAYRAKTAR</i>	
Kazak ve Özbek Türkçelerindeki Gelecek Zaman Biçimbirimlerinin Kiplik İşlevleri	363
<i>Ferhat KARABULUT - Elamur KAZANLAR ÜRKMEZ</i>	
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Parçalar Üstü Ses Birimlerinin Önemi	383
<i>Funda KARA - Muhsine BÖREKÇİ</i>	
Fiil Şekillerinin Tarihi Mürekkebleşme Biçimleri	403
<i>Gızılgül ABDULLAYEVA</i>	
Türkiye Türkçesindeki “Kadar” Edatlı Sözbirimler ve Sözlüksel Varlıkları	411
<i>H. Ömer KARPUZ</i>	
Devrik Cümle Yapısı: Başkurt Türkçesi Örneği	443
<i>Habibe YAZICI ERSOY</i>	

Ludwig Wittgenstein ve Efrasiyap Gemalmaz'ın Dile Bakışları

Eyüp AKMAN*

Bu yazımızda Avusturyalı filozof Wittgenstein ile dilbilimci Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın dile nasıl baktıkları ve birbirleriyle ortak olan yönleri üzerinde durulacaktır. Önce Wittgenstein'in kim olduğu ve genel olarak felsefesi hakkında kısaca bilgi verelim.

Ludwig Josef Johann Wittgenstein 1889 yılında Viyana'da doğmuş 1951 yılında ölmüş ünlü filozoftur. Genellikle analitik felsefe içinde değerlendirilir. Analitik felsefe, metafizik ve felsefe sorunlarını dil analizleriyle açıklamaya çalışan bir felsefedir. Wittgenstein araştırmacıları onu iki dönem hâlinde ele alırlar. Birinci dönemde yazdığı "Tractatus Logico-Philosophicus" adlı eseri ile meşhur olmuştur. 1921 yılında yazdığı bu eserinde filozof, felsefe sorunlarının dilin mantıksal analiz yoluyla çözülebileceğini savunur. Ona göre felsefe sorunları, dilin mantığının yanlış kullanılması sonucu vardır. Daha evvel matematiği mantığa indirgemeye çalışan ve mantığın ve matematiğin sembollerinden oluşan yeni bir dil kurmaya çalışan Frege gibi Wittgenstein de mantığa dayalı suni bir önerme dili yapmak istemiştir. Resim teorisi adı verilen bir teori geliştirmiştir. Buna göre cümleler, realiteyi resmeder onun resmini sunar.

Wittgenstein bu eserini yazdıktan sonra felsefe ile uğraşmayı bırakır. Fakat 1930 yılından itibaren yeniden felsefeye döner fakat başka bir bakış açısıyla. Bu yeni bakış açısında artık dil, sadece mantık içinde sıkışıp kalmayacaktır. Dilin başka yönleri de ele alınmalıdır. Bu düşüncelerden hareketle Wittgenstein dilin sosyal yönü üzerinde durur. Dil, bağlamı içerisinde ele alınmalı ve incelenmelidir. O, dil ile yapılan her faaliyete "dil oyunu" adını vermektedir. Wittgenstein sağlığında bu yeni fikirlerini kitaplaştıramamıştır. Ölümünden sonra öğrencileri ve dostları, Wittgenstein'in notlarını "Felsefi Soruşturmalar", "Zettel", "Mavi Kitap Kahverengi Kitap" adı altında yayımlamışlardır.¹

Şimdi gelelim bizdeki dil anlayışına ve Efrasiyap Gemalmaz'ın görüşlerine.

Önce lise yıllarında okuduğumuz dilbilgisi kitaplarında, sonra üniversitede okuduğumuz dilbilgisi kitaplarında verilen Muharrem Ergin'in dil tanımını bir dua gibi ezberlemiş, sorulduğu zaman, yazılı veya sözlü olarak eksiksiz söylemiştik. Muharrem Ergin'in dil tanımı şöyledir: "Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan

* Prof. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kastamonu / TÜRKİYE, eakman@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6440-1397

¹ Wittgenstein ile ilgili oldukça fazla yayın vardır. Başlıcaları için bk. Soykan, 2006; Özcan, 2018; Grayling, 1996; Altmörs, 2014.

tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir” (Ergin, 1993: 3).

Bu tanım üzerinde önceleri hiç düşünmemiş, tanımı sadece ezberlemiştik. Akademik hayata başladığımızda artık ezberden öteye geçmiş, yorumlamayı, sorgulamayı öğrenmiştik. Tabii bu aşamaya gelmemizde hocalarımızın ve onların eserlerinin rolü büyüktü. Dil konusunda kendisinden çok şey öğrendiğim hocam Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın aşağıda bahsedeceğim makalesini ilk okuduğum zaman hem şaşırmış hem de büyülenmiştim. Hemen hemen bütün kitaplarda, Muharrem Ergin'den mülhem, canlı bir varlık olarak bahsedilen dile, Gemalmaz, cansız bir varlık, araç takımı gözüyle bakıyordu. “Dil Bilimi ve Dil Bilgisi” adlı makalesinde dilin tanımını şöyle yapar Efrasiyap hoca: “...dil, canlılarla canlılar, canlılarla canlı sayılabilecek varlıklar (makinelere) ve canlılarla cansızlar (fizikoşimik dünya)arasındaki iletişimi sağlayan araç takımlarının genel adıdır” (Gemalmaz, 2010: 53).

Efrasiyap Gemalmaz aynı makalesinde, dilin canlılığı hakkında da şunları söyler: “Dil bilimi konusunda yeteri kadar bilgisi olmayan dil bilgisi uzmanları için dil, bütün etkinlikleriyle büyümlü bir varlık görünümü kazanır. Bazıları onun canlı olduğuna inanır. Bazıları, onu ulus olmanın tek ve yeterli şartı sanır. Hâlbuki dil, büyümlü değil; büyülemek için de kullanılan bir araçtır. Canlıların en belirgin özelliği doğmak, yaşamak ve ölmektir. Dil ise doğmaz, yapılır; ona kullanıcılarının müdahale hakkını, aralarındaki iletişimin ihtiyaçları belirler. Yaşamak ise dil için kullanımda olmak demektir. Dil, ölmez de aşırı müdahalelerle bir ölçüde bozulabilir. Yine de dil, insanoğlunun kullandığı takımlar arasında yapma ve bozma özelliği en fazla olanlardan biri olmasına rağmen, en az bozulanı ve onarımı en kolay olanlardan biridir de. Dil için ölmek, kullananları belki öldüğü için kullanımdan kalkmış olması demektir. O hâlde dil canlı da değil, canlılar arası iletişimi sağlamakta kullanılan bir araçtır” (Gemalmaz, 2010: 54).

Hocaya göre “dil kendi kendisi canlı değil, dili kullananlar canlı veya ölüdür”. Günümüzde hâlâ dilin, dolayısıyla kelimelerin canlılığı, onların kullanılıp kullanılmamasıyla açıklanmaktadır. Bu bakış açısına göre, şu an kullandığımız kelimeler canlı, kullanmadığımız kelimeler ölüdür. Bir örnek verelim. Çayı kelimesi bugün pek kullanılmıyor. Onun yerine başka dillerden alınan çay kelimesi kullanılıyor. Bu durumda çayı kelimesine ölmüş kelime diyeceğiz. Fakat bu kelimeyi hâlâ bazı yaşlı insanlarımız kullandığı gibi, bu kelime farklı Türk lehçeleri ve şivelerinde de varlığını sürdürmektedir. Demek ki çayı kelimesi günümüz insanının ihtiyacını karşılayamaz olmuş ve yerini başka sözcüklere bırakmıştır. Yani ölmüş, kullanımdan kalkmıştır. İstedığımız zaman bu kelimeyi alıp kullanabiliriz.

Hocanın bakış açısından baktığımızda dil, yani kelimeler bir alet takımıdır. O alet takımını ihtiyaç hâlinde, her zamanda ve mekânda kullanabiliriz. Kısaca alet

takımı ölmez, kullanımdan kalkar, ama istediğimiz zaman yeniden o alet takımından yararlanabiliriz. İşte dilin kelimeleri de öyledir.

Gelelim, hocamın beni şaşırtan -ki bu yakın zamanda olmuştur- bir başka makalesindeki dil ile ilgili görüşüne. Dil felsefesi üzerine okumalar yaparken, Avusturyalı filozof Ludwig Wittgenstein'in "Felsefi Soruşturmalar" adlı kitabını da inceledim. Kitabının bir bölümünde Wittgenstein dili bir alet kutusuna benzetmektedir. Bu benzetme bana, Efrasiyap Gemalmaz'ın bir makalesinde söylediği sözleri, dil hakkındaki benzetmelerini hatırlattı. Önce, Wittgenstein'in "Felsefi Soruşturmalar" adlı eserine bakalım. Şöyle diyor Wittgenstein: "Bir alet kutusundaki aletleri düşün: Çekiç, kerpeten, testere, tornavida, cetvel, tutkal, tutkal çanağı, çiviler, vidalar. Bu nesnelerin işlevleri ne denli çeşitliyse, sözcüklerin işlevleri de o denli çeşitlidir. (Ve her iki yanda da benzerliklere rastlanır) (Wittgenstein, 2020: 27).

Görüldüğü gibi Wittgenstein sözcükleri ve işlevlerini bir alet kutusundaki, bir avadanlıktaki aletlere benzetiyor. Yine aynı eserinde "Dil bir alettir. Dilin kavramları aletlerdir" diyerek bu savını destekliyor (Wittgenstein, 2020: 168).

Sözü geçen eserin bir başka yerinde Wittgenstein: "Tümceyi bir alet olarak gör, anlamını da kullanımı olarak" diyerek dilin yani aletin kullanıldığında bir anlam kazandığını ifade ediyor (Wittgenstein, 2020: 144).

Wittgenstein "Zettel" adlı eserinde de dil icat etmek ile makine icat etmeyi bir tutar görmektedir: "Şunları karşılaştırm: Bir oyun icat etmek-Bir dil icat etmek-Bir makine icat etmek" (Wittgenstein, 2019: 97).

Sonuç olarak ünlü filozof Wittgenstein dili, bir alet takımına benzetmekte ve dilin kullanıldığında bir anlam kazandığını belirtmektedir. Ona göre "sözcüklerimizin grameriyle ilgili bir şey tuhaf görüldüğünde, bunun sebebi, bir sözcüğü birbirinden farklı birkaç şekilde kullanma" ya kalkmaktır. Bir anlamda bir aleti farklı kullanmaya çalışmak (Wittgenstein, 2011: 65).

Gelelim Efrasiyap Gemalmaz'ın makalesine. Efrasiyap Gemalmaz "Türkçenin Dünü, Bugünü ve Yarını" adlı yazısında şunları söyler: "Dil her şeyden önce bir avadanlık, bir alet takımıdır. Dil dediğimiz bu takımın duruma göre seslerden, duruma göre harflerden oluşturulmuş aletlerini (kelimelerini, eklerini, edatlarını) usulüne (gramerine) göre kullanarak birbirimizle haberleşiriz. Her avadanlıkta, her aletin kendisine özgü -kullanım kılavuzunda belirtilen- bir yapısı ve kullanımı vardır. Bir avadanlık olarak ele aldığımız dilin de her ögesinin-bundan böyle dilin aletlerinden her birini öge olarak adlandıracağız-kendisine özgü bir yapısının ve kullanımının olması tabiidir. Bir dilin öğelerini kullanmayı, bir zanaatın aletlerini kullanmayı öğrendiğimiz gibi ya sınağa yanılma yoluyla ya da kullanım kılavuzunu-dilin gramerini-adım adım izleyerek öğreniriz." (Gemalmaz, 2010: 5).

Bu satırları okurken sanki Wittgenstein'ı okuyor gibi hissediyorsunuz kendinizi. Merak ettim. Acaba Efrasiyap hoca Wittgenstein'ı okumuş muydu? Hemen hocayı aradım (iyi ki hocam hayatta, başımız sıkıştığı zaman arayıp aydınlanıyoruz), bu benzerliklerden söz etmeden, hocaya Wittgenstein ile ilgili bir okuma yapıp yapmadığını sordum. Hoca da ismini duyduğunu fakat onun hiçbir eserini okumadığını söyledi. Daha da heyecanlandım ve hocaya bu, benzer ifadelerden söz ettim. O da gayet mütevazı bir şekilde, bu tür benzer ifadelerin sahibinin sadece kendisinin olmadığını, Avrupa'da dile bu tür yaklaşımlar olduğunu söyledi.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. İster Efrasiyap Gemalmaz'ın görüşlerine katılalım ister katılmayalım, Türkiye'nin de yetiştirdiği değerler vardır. Bu değerler, gözümüzde büyüttüğümüz Batıdakilerle boy ölçüşebilecek hâldedir. İşte Efrasiyap Gemalmaz bu değerlerden biridir. O, geleneksel dil bilgisinde takılıp kalmamış, yeni bir dil felsefesi geliştirmiş, dile başka bir açıdan bakmış ve dili tıpkı Frege, Russell ve Wittgenstein gibi matematik ve mantık sembolleriyle izaha çalışmıştır.

Bizim bu satırları yazmamıza sebep olan Prof. Dr. Efrasiyap Gemalmaz'ın hem öğrencisi hem de hemşerisi güzel insan Prof. Dr. Kerime Üstünova'ya teşekkür ediyor, bundan sonraki hayatında mutluluklar diliyorum.

Kaynakça

- Altınörs, A. (2014). *50 Soruda Dil Felsefesi*. (2). İstanbul: 7 Renk Basım ve Yayım.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. (20). İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gemalmaz, E. (2010). Türkçenin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Türkçenin Derin Yapısı*. Haz. C. Alyılmaz, O. Mert. (1). Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (2010). Dil Bilimi ve Dil Bilgisi. *Türkçenin Derin Yapısı*. Haz. C. Alyılmaz, O. Mert. (1). Ankara: Belen Yayıncılık.
- Grayling, A. C. (1996). *Wittgenstein*. Çev. E. Derviş. Ankara: Dost Yayınları.
- Özcan, Z. (2018). *Dil Felsefesi III (II. Wittgenstein'da Gramer Paradigması)*. (1). Bursa: Sentez Yayınları.
- Soykan, Ö. N. (2006). *Felsefe ve Dil Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*. (2). İstanbul: MVT yayıncılık.
- Wittgenstein, L. (2011). *Mavi Kitap Kahverengi Kitap*. Çev. D. Şahiner. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2019). *Zettel*. Çev. D. Şahiner. Ankara: Fol Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2020). *Felsefi Soruşturmalar*. Çev. H. Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları.